

այժմ գոյութիւն չունեցող մի քանի հնագույն հուշարձաններ: Այժմյան Ճարտար գիտութիւն մշակութի տան հիմնապատերը փորելու ժամանակ հայանաբերվել են 3—4 սրբատաշ բեկորներ, որոնք հաստատում են IV—V դդ. այդտեղ կառուցված բաղնիկ տաճարի գոյութիւնը: Այդ բեկորներից մեկը ատամնավոր քիվի քար է, մյուսը խաղողի որթի մաս՝ տերեւներով և ողկույղով: Մարտակերտ գյուղի վերին թաղում, Պետրոսյանների տան բակում պահւում է IV—V դարերի մի շենքի սյան խարիսխ՝ դարաշրջանի շատ բնորոշ ձևավորումով: Հարեան բակում կան նույն ժամանակի խոյակ և սյան մասեր: Սարգսյանի տան բակում են գտնվում բաղնիկ տաճարի միայն հյուսիսային պատը, քառակող կոթողի մնացորդները և դրանց վրա ագուցված քառաթե քարե խաչի բեկորները:

Ամարասի նշանավոր վանքի ներկա շենքը վերջին դարերի գործ է, բայց նրա բնմի տակ ամբողջական վիճակում պահպանվել է Գրիգոր Լուսավորչի թու, Հայոց արեւելից կողմանքում քրիստոնեութիւն տարածելիս նահատակված Գրիգորիսի ստորերկրյա դամբարանի շենքը, որն, ըստ մատենագրական վկայութիւնների՝ շինված է IV դարի սկզբում:

Դիվանի այս պրակը ևս հիմնականում կաղմված է նախորդների սկզբորում:

Հ Ա Մ Ա Ռ Ո Տ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր .

Դաւաթուհեանց—Յովհանու եպիսկոպոսի Շահրիարցայ—Ստորագրութիւն Կաթողիկէ էջմիածնի և հինգ զաւոռացն Արարատայ, հատոր երկրորդ, էջմիածին, 1842:

Ջալալեանց—Սարգիս վարդապետ—Ճանապարհորդութիւն ի մեծն Հայաստան, մասն Ա, Տըփղիս, 1842:

Իաւրխաւարցանց—Մակար եպիսկոպոս—Արցախ, Բագու, 1895:

Լալայան Եւովանդ—Գանձակի դավառ, «Աղագագրական հանգես», Ե գիրք, Վարանդա, «Աղագագրական հանգես», Բ գիրք:

Դադյան—Խ. ծ. Վ. Մեծարանց որ և ս. Հակոբա վանից արձանագրութիւնները, «Բանասեր», Պարիզ, 1901:

Տեր—Մսիսիւսյան—Մեսրոպ եպիսկոպոս—Հայկական երեք մեծ վանքեր, Երուսաղեմ, 1938:

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Ն Շ Ա Ն Ն Ե Ր

—Գծիկով նշված են բնագրի մեջ (գծագրության) համապատասխան թվով չարդված գրերը: ...Կետերով նշանակված են բնագրի մեջ (գծագրության) չարդված գրերն՝ անկախ թվից:

| Փակագծով նշանակված են չարդված գրերի վերականգնումները (վերածնության մեջ),

[] Փակագծով նշանակված են բնագրի մեջ գրչի ռաց թողած, սղած կամ առանց պատվի (սղման նշան) սղումները (վերածնության մեջ),

[] Փակագծով նշանակված են բնագրում եղած ավելորդ գրերը (վերծանության մեջ):

| Գծիկով նշանակված են բնագրի տողերի սահմանները (վերծանության մեջ),